

POSLEDNÁ RIMANKA

ARCHEOLOGICKA MÁRIA LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ

Rozhovor k pocte 90. narodenín

*Venované s láskou a s vdákom
Márii Lamiovej-Schmiedlovej
od košických pamiatkarov*

Motto

„Môj syn má takú teóriu, že vždy si dávaj pozor, čo povieš, lebo môže ti to byť rodina – v Košiciach!“

Začnem tak laicky veľmi jednoducho – ako ste sa vy dostali k archeológii? Prečo ste sa rozhodli študovať archeológiu?

Na tom začiatku, úprimne povedané, v tom čase ešte existovali, keď som chodila do gymnázia, takzvané psychotechnické skúšky, no a vtedy tam bol Dr. Koma, ktorý neskôr skončil ako národopisár v Prešovskom múzeu. A on podľa mojich výsledkov povedal – „No, že vy máte takú povahu, že vám by tak sedela archeológia!“ Ja som netušila, čo to je, ale slovo sa mi zapáčilo, tak som sa začala o to zaujímať. No a potom na konci som narazila, našťastie, na pánov: doktora Markuša¹ a doktora Pásztor², ktorí boli v múzeu. Tak tí mi požičiavali knižky. Ešte som mala ďalší zdroj – doktora Fabiniho, ktorý v tom čase bol riaditeľom galérie, lebo ja som si vymyslela také, že keď už archeológia, tak aj dejiny umenia. Ale keď som zmaturovala, táto kombinácia neexistovala, takže len jeden odbor – alebo to, alebo to druhé. A tak ma srdce pritiahlo k tej archeológii. No a takto to skončilo, eh!

Obr. 1. Malá Mária s mamkou a bratom. Zdroj: rodinný archív

Archeológia je celkom aj fyzicky náročná. Musíte mať aj vedomosti, musíte chodiť do terénu, musíte pracovať. Neľutovali ste možno potom to rozhodnutie, že ste sa mohli vydať nejakou inou cestou? Chytilo vás to štúdium potom?

Nebolo to jednoduché mnohokrát, ale musím povedať, že som to zvládla. Za prvé musím ďakovať mojej mamičke, ktorá vždy zachraňovala doma situáciu s deťmi. Druhý bol manžel, ktorý mal takú teóriu, že – „keď to už robíš, tak to rob poriadne!“ Takže tiež mi vychádzal v ústrety. Deti, keď boli už väčšie, chodili so mnou na výskum a bývali so mnou v maringotke, čo vtedy len cirkusanti mali maringotky a ešte my sme ich prví dostávali. A moja dcéra sa vyznačila tým, že nastúpila do prvej triedy ľudovej a pani učiteľka sa jej pýtala, že kde trávila prázdniny. A ona vyhlásila, že v maringotke! – Na čo pani učiteľka „zrozpakovala“, že sa jej spýtala, či tu budeme stále v Košiciach, alebo či pôjdeme ďalej. Tak toto je slávna historka (smiech). No ale zvládli to aj tie deti. Dcéra napríklad začala v Zemplíne v maďarskej škôlke, kde dúfali, že ona tie deti lepšie priučí dačo slovenčine, no dopadlo to tak, že ona sa zdokonalila v maďarčine. Ale tak, zvládli sme to.

Obr. 2. Mária Lamiová s deťmi. Zdroj: rodinný archív

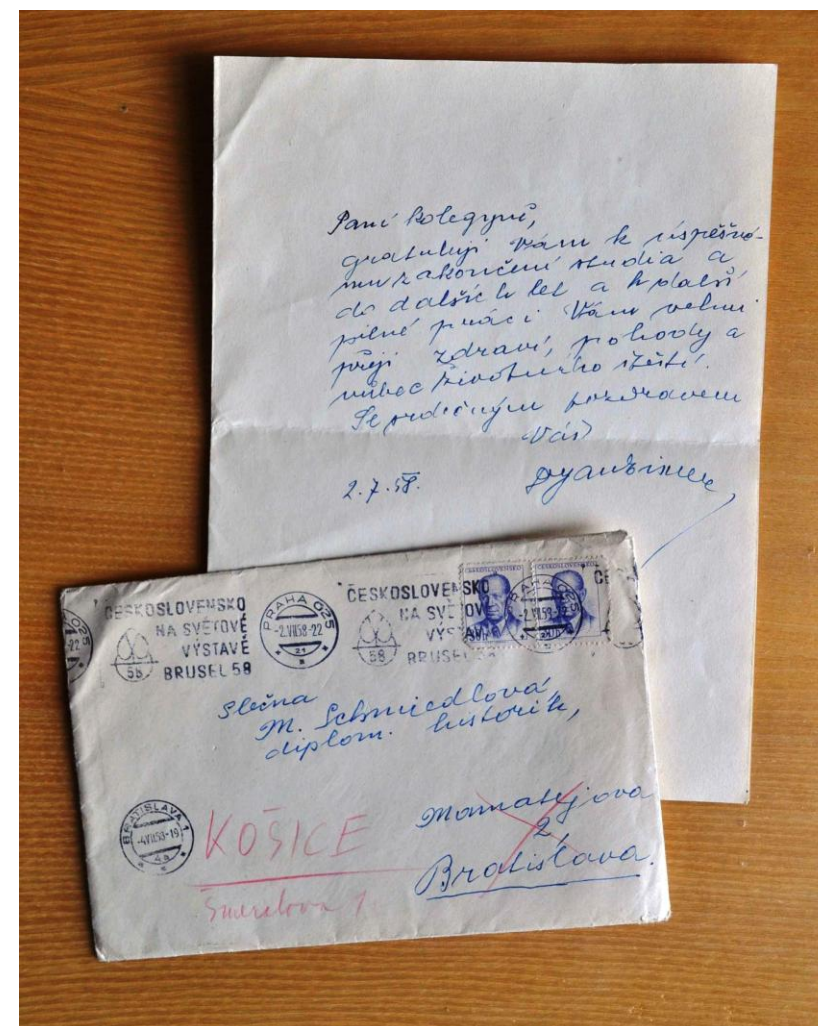
Počul som, že ste mali aj takých veľkých učiteľov – veľké vzory, veľké mená v archeológii. Môžeme niekoho spomenúť, kto Vás významne v živote ovplyvnil? Myslím tak, že môžete o ňom povedať, že bol Váš vzor?

Môžem povedať, že som mala šťastie, že som sa stretla ešte s tou klasickou fázou archeológie. No, pracovala som tu už v Košiciach s pánom profesorom Budinským-Kričkom, ktorý bol vlastne žiakom profesora Eisnera, ktorý na Slovensku založil archeológiu ako vedu a katedru archeológie. Ináč je zaujímavé, že jeho prvým absolventom, ktorý napísal diplomovú prácu na archeologickú tému, bol doktor Pásztor, ktorý potom tu pracoval. Pracoval v Košiciach v múzeu, a tak aj naňho som mala kontakt. No ale potom v piatom či štvrtom ročníku som dostala štipendium do Prahy, a vtedy bola taká móda, nie ako teraz, že sa chodí po svete, ale dostať sa z Bratislavy po Prahu, to bolo dačo! A tam som stretla profesora Eisnera. Priamo v tom ročníku mi on neprednášal, ale musím povedať, že prišiel za mnou asistent, že – „chod' za pánom profesorom Eisnerom“, lebo on všetkých študentov zo Slovenska vždy chcel poznať, a dokonca sa pýtal, čo robím na diplomovku

Obr. 3. Mária Lamiová pri výskume. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

a mi požičal publikácie, takže skutočne – tam ho študenti volali „dedoušek Eisner“. Ale on bol ozaj takým naším dedkom a ochrancom. Bol to typ človeka, o ktorom by som kludne povedala, že bol svätý. Že pán profesor Budinský sa dostal z basy, keď ho odsúdili na osem rokov kvôli tomu, že mu robotník ušiel na západ – vraj, teda chcel ujstť, ale chytili ho na hranici a zavreli aj toho. Ale on ako vedúci výskumu s tým nemal nič – a dostal za to osem rokov väzenia. No a v tom čase pána profesora Eisnera menovali za akademika. A on vraj zašiel za prezidentom Zápotockým a povedal mu, že „on nechce byť akademik v takej krajine, kde jeho nevinní študenti sú zavretí“, na čo vraj Zápotocký, ktorý bol známy ináč ako taký trošku srandista, zdvihol telefón, zavolať do Ilavy, aby Budinského okamžite pustili. Čo teda sa udialo tak, že oni to zobrali vážne, a kým vybavili papiere, bolo asi tri hodiny po polnoci, a oni ho vyhodili z basy. Nemal ani korunu, ale našťastie tam mal nejakých známych učiteľov (to mi on tak sám rozprával), a že dočkal ráno do siedmej a išiel si k nim požičať na vlak domov, lebo o to sa už v base nepostarali. No ale tak, aby nebol na očiach, tak potom ho „deložovali“ do Košíc, čo bolo naše veľké šťastie, lebo potom on väčšinu svojej vedeckej práce vykonal tu.

Obr. 4. List prof. Jana Eisnera. Zdroj: rodinný archív

Podľa toho, čo hovoríte, ste boli asi dobrá študentka, keď Vás z Bratislavy poslali do Prahy, aby ste sa ešte zlepšovali. Prečo ste potom skončili v Košiciach? To asi nebolo také lukratívne miesto, východ bol vždy akoby podceňovaný. Prečo ste zostali?

Ja som pôvodne nastúpila do Archeologického ústavu v Nitre a mala som plán, že budem robiť na rímskom limite³ tam okolo Dunaja. No ale vtedy vymysleli, že posilnia košické pracovisko, a keďže moja maminka už vtedy ako vdova tu bola sama, tak som sa dobrovoľne prihlásila, že idem ja do Košíc. A neoľutovala som!

Povedali ste, že ste mali v úmysle pracovať na rímskom limite, a ja som sa o Vás dočítal také pekné pomenovanie: „košická Rimanka“ – že Vás tak volajú alebo volali. Ako ste sa dostali k antickej archeológii? Prečo takáto špecializácia na území, kde tých pamiatok rímskych asi veľa nie je?

Nejako ma to lákalo, ale, hovorím, začala som – prvý výskum som mala v Iži pri Dunaji⁴, ale potom to začalo byť zaujímavé, lebo v tom čase o východnom

Obr. 5. Mária Schmiedlová (Lamiová) ako študentka.
Zdroj: rodinný archív

Slovensku vedeli archeológovia strašne málo, a každý článok, ktorý sme vydali o našej práci, sa končil tým, že – „týmto sme získali konečne ďalší bod na bielu mapu východoslovenskej archeológie“. Tak sa tie bodky zbierali pomerne chytro, a v 1966-tom už sa nám podarilo vydať knižočku „Východoslovenský pravek“, ktorú sme spáchali spolu s pánom profesorom.⁵ Potom už som si jednoducho zvykla, jednoducho tá tematika – ostala som dobovo v tých prvých storočiach. Ale aj tu sa ukázala kopa zaujímavých vecí, tak snáď to nebolo márne!

Laický pohľad alebo laická otázka: je ľahšie skúmať na území, kde ešte vôbec nebol žiaden výskum, ako bolo v tom čase východné Slovensko, alebo by bolo jednoduchšie pátrať tam, kde už zhruba asi viete, že by ste niečo mohli nájsť? Ako ste hovorili o tej hraničnej línii pri Dunaji, ktorá bola známa.

Dobré bolo sa oprieť o nejaké staršie správy, keď sa dalo, ale zase, keď máte voľné pole a môžete robiť, tak je to o inom. Prvý výskum, ktorý bol tu pri Košiciach, keď sme si mysleli, že veľa takých lokalít z doby rímskej tu nie je, nám ukázal, že lokality

Obr. 6. Zo života mladých archeológov svojej doby.
Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

sú pomerne na každom piatom kilometri až po maďarskú hranicu, kde sú zas maďarské výskumy. Takže sú ozaj významné výsledky. Ja som mala prvý výskum tu v Šebastovciach v spojitosti so stavbou širokorozchodnej (trate) na železiarne – vtedy sa mala budovať a tu sa narazilo na sídlisko, kde boli aj hrnčiarske dielne. Nám sa tu podarilo nájsť aj také predmety, aké doteraz nemajú analógiu – totiž našli sme tam také keramické výrobky, aké Rimania dávali na strechy budov: vypálené z hlíny také polrúry (válovky). Ale na žiadnej inej lokalite sa to už nenašlo a zjavne to nebolo tak vyrobené, ako to vyrábali Rimania, že z jednej formy veľa polrúrok, lebo to bolo ako rúrka točené na hrnčiarskom kruhu a potom rozrezané napoly, čo Rimania nerobili. Nejaký miestny občan to tam odkukal! Takže to bol jeden výskum, a druhý, čo ma zlákal, boli Ostrovany. Totiž ešte na konci 18. storočia sa tam našiel kniežací hrob, ktorý vraj v tom čase ponúkli – teda tie predmety odtiaľ – pre Kunsthistorisches Museum vo Viedni. Tam sú nálezy doteraz – neviem, či ešte vždy, ale donedávna boli tam, keď vojdete dnu, tak napravo v tej chodbe hneď v druhej vitríne. Tuším v roku 1863 sa tam našiel druhý takýto hrob. A tak som usúdila, že keď tam také kniežatá boli, tak dakde aj bývali, a že

tam by malo byť aj nejaké nálezisko. Podarilo sa mi, čo je perlička, ubytovať u vnuka toho človeka, čo to v tom roku 1863 našiel u Bálnovcov. No ale prvý výskum – ten vnuk vedel takú verziu, že starý otec rozprával, že mal komorníka, ktorý mu povedal, že – „čosi tam duní zem“, a on že hovoril – „No tak keď duní, tak kop, že čo tam nájdeš!“, a že to nemôže hocikedy, že to treba z piatku na sobotu v noci, lebo poznali takú poveru, keď máte nájsť poklad. A tak počkali, a „richtig“ našli. Ale tento bol miestny zemepán a zjavne inteligentnejší, tak napísal do Národného múzea v Budapešti, že má nejaký nález, a nech prídu. Vypravil sa k nemu Imrich Henszlmann, ktorý bol pôvodne lekár, ale zaoberal sa archeológiou a kunsthistoriou. Bol košický rodák, možno mnohí Košičania si ani nevšimli, že na rodnom dome má pamätnú tabuľu: na dome na rohu Alžbetinej a Hlavnej ulice, medzi oknami na poschodí, lebo vtedy bol taký zvyk, že keď v tom byte býval, tak tam má byť pamätná tabuľa, a nie dolu. Takže tento Henszlmann prišiel do Ostrovian a potom to aj prvý publikoval, aj prevzal tie nálezy kompletne už pre Národné múzeum. My sme teda začali na zlom mieste. Po rokoch som sa tam vrátila a naozaj sa tu našla veľká osada, ktorú sme ani celú nemohli

prekopať, lebo neboli na to financie. Ale našli sa tu domy – stopy domov, hrnčiarska dielňa, kováčska dielňa s vyhňou, tkáčske stavy, takže zjavne to bola osada na vyššej úrovni. A čo bol jeden zaujímavý nález: našli sme amforu, ktorá veľmi pripomínala až nálezy od Čierneho mora. Bol tu v tom čase jeden kolega z Poľska, a keď videl, že v amfore bolo čosi čierne vo vnútri, ponúkol, že má kolegov chemikov, ktorým vezme vzorku na preskúmanie. A tak zobral zlomok tej amfory, a musím povedať, že v tom čase ešte sa na hranici prezerali batožiny – ale on to prepašoval. A zistili potom, že to čierne vo vnútri amfory je takzvané „garum“, čo bol akýsi rybací extrakt, ktorý Rimania používali ako koreninu tak, ako my teraz používame všelijaké tie worcesterské omáčky, a také garum sa vyrábalo pri Čiernom mori. Amfora teda svedčí o tom, že zjavne niekto v Ostrovanoch bol na takej úrovni, že mu to niekto „nahral“ a doniesol z ďaleka. Takže to je taká perlička! A potom musím povedať, že moja srdcovka bol Zemplín⁶, kde som skončila – teda kopala som najprv mohyly eneolitické, ktoré boli za dedinou ďalej. Totiž najprv tam začal kopať pán profesor Budinský, ale potom ho zaujala viac slovanská problematika, tak to nechal, a vtedajší riaditeľ Archeologického

ústavu Anton Točík mi kázal, že – „Idte do Zemplína, kopte mohyly!“ Ale ja som nechcela „liezť pánu profesorovi do kapusty“, ako sa hovorí. A keďže som vedela, že sú ďalšie dve mohyly kúsok ďalej – a na potvoru tie boli eneolitické. A tak potom už o dva roky som sa dala „nachytať“ aj na tie rímske a v Zemplíne sme potom absolvovali s deťmi aj tie maringotky. Nadviazali sme veľmi dobré vzťahy s miestnymi občanmi, takže dodnes tam rada chodím. Zlákalo ma to k napísaniu takej knižočky⁷, za ktorú – to som veľmi hrdá – mi udelili čestné občianstvo obce Zemplín.

A kam ste vlastne „posunuli“ tú hranicu Ríma? Lebo do Vašich čias sa myslelo, že niekde okolo Dunaja sa tam tí Rimania „motali“. Ale Vy ste vlastne naznačili, že tie obchodné a iné kontakty boli evidentne až po Zemplín, a možno ešte aj ďalej... Vy ste reálne niečo objavili alebo posunuli toto poznanie?

Nie, tu naozaj samotný Rím nebol, ale staré cesty išli tade. A jednak z nálezov, aké sa tu našli, vieme, že okolo roku 50 (po Kristovi) tu boli boje s Dákmi. Na zemplínskom pohrebisku sú niektoré veľmi

výrazné dácke hroby. Takže vyzerá to tak, že okolo tej zemplínskej oblasti bola niekde hranica medzi barbarským a rímskym územím. A tadiaľ, samozrejme, viedli aj obchodné cesty – nemali takú hranicu ako my. Hovorí sa, že odtiaľ sa dovážalo obilie, aj zvieratá, chované tu, vyvážali do Rímskej ríše, no a nazad sa potom občas doniesli nejaké šperky alebo nejaké kovové výrobky, a tak. Takže vlastne s tým Rímom som mala kontakt, ale nie priamy.

Rimania si podmanili Dákov a urobili z toho provinciu Dacia. To je vlastne k východnému Slovensku a vôbec k severnému Potisiu najbližšia rímska provincia. A to práve súvisí s tým, že tu Dáci vlastne „politicky“ účinkovali. Vieme, že tu boli aj iné národy – ako napríklad Kelti, a tak ďalej. Ved’to je aj zásluha Vaša, že sme tu zaviedli taký pojem, ktorý sa práve archeologicky začal črtiť: „keltsko-dácka symbióza“. A vyzerá, že tí Dáci to práve akosi mocensky celé spojili, a tým pádom vznikli tie kontakty s Počiernomorím v dobe rímskej – to znamená v tých prvých storočiach nášho letopočtu.

Obr. 7. Z výskumu v Barci. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

Potom ešte sme mali z druhej strany dnešné Rumunsko. Tam bola tiež rímska provincia, a to, že tu boli styky s ňou, sa preukázalo práve blažickou keramikou⁸, ktorá bola presne taká, akú vyrábali tam. Je pravdepodobné, že musel prísť sem nejaký hrnčiar odtiaľ alebo náš nejaký hrnčiar tam, lebo tam vznikla veľká dielňa. A výroba tejto keramiky sa potom ťahala až do dnešného Poľska. Ale pôvod pravdepodobne má na rumunskom území v tom Porolissu⁹, čo je vlastne najsevernejšie mesto, bývalý vojenský tábor rímsky, kde bol správca provincie. To je vlastne severná Dácia – provincia.

Súčasní archeológovia to majú dosť jednoduché, lebo môžu cestovať, môžu pozerať antické pamiatky priamo v tých centrách, kde vznikali. Majú internet, kde nájdú akýkoľvek výskum. Ako v Československu v šesťdesiatych rokoch 20. storočia, keď internet neexistoval, knihy boli vzácnosť, nejaké aktuálne výskumy sa neobjavovali – ako ste Vy mohli pracovať – zaradiť nejaký nález, že toto patrí sem, toto patrí tam, keď ste nemali prístup k najnovším poznatkom?

Ale mali sme aspoň trochu, lebo už vtedy sa robili

vedecké kongresy, a okrem toho v roku 1966 bol svetový archeologický kongres v Prahe, takže to sme mali úplne „po ruke“, a na to sme aj my chystali. Ináč ale kontakty sme mali aj s kolegami v zahraničí. Študijné cesty to boli väčšinou, neraz sme chodili do Maďarska, do Rumunska, do Poľska a aj do Nemecka, aj keď tam tá problematika je pre nás trochu iná, to je bližšie už českému územiu. Tieto kontakty – aj by som povedala, že kolegiálne, ale aj úradné – boli také kratšie služobné cesty, alebo sme sa dostali k niekomu na výskum na nejakú kratšiu dobu a vymieňali sme si literatúru.

Takže podarilo sa Vám ísť až do Talianska priamo?

Do Talianska som sa dostala až v roku 1980. Tak som tam chodila, že – „toto poznám z tej knižky, toto z tej, toto z onej knižky“, ale viac-menej tú problematiku poznajúc. Tam som sa dostala konečne aj do Pompejí, aj do Herkulanea a vo Florencii a v Neapole som videla na vlastné oči to, čo som poznala z literatúry. Takže naše možnosti boli síce obmedzené, iné ako majú dnešní mladí kolegovia, ktorí chodia na dlhodobé výskumy kade-tade po svete. Až také možnosti sme nemali, ale predsa

kontakty boli.

Ostali tu nejaké miesta, ktoré podľa Vás majú potenciál, že v tejto Vašej oblasti, čo sa týka antickej kultúry, by niečo ešte mohli „vydať“ tu na Slovensku?

Jojoj! Veľmi veľa. Momentálne tá nová stavba (podnik Volvo)¹⁰ – pod ním, čo sa robí výskum, ako mi hovorili, už aj odtiaľ sú pekné nálezy. Teda, kde zakopnú, tam dačo je!

Čiže východné Slovensko nebolo taká pustá krajina nejakých barbarských hôrd...

Vonkoncom nebola. Bola pustá z toho hľadiska, že neboli archeológovia, ktorí by tu báдали v minulosti. Ale napríklad veľmi záslužnú robotu urobil už dávnejšie doktor Jaroslav Vizdal v Michalovskom múzeu¹¹, ktorý de facto z toho kaštieľa urobil múzeum, a našiel v tej oblasti kopu vecí, a aj skúmal, aj sa mu podarilo pozbierať od ľudí nejaké záchytné body. A postupne aj v ostatných mestách vznikali múzeá, kde mali archeológov, ktorí tiež získali všelijaké poznatky výskumami svojho územia – no

Obr. 8. Študentské časy Márie Lamiovej so spolužiakmi. Zdroj: rodinný archív

napríklad oblasť Popradu alebo Prešova. Takže máme ešte čo robiť, ale máme aj čo nájsť.

Sledujete aj tie moderné aktuálne výskumy a objavy – napríklad v Poprade-Matejovciach¹², ktorý vlastne tiež súvisí s Vašou dobou? Aký máte na to názor? Aké sú Vaše dojmy z toho, čo sa už našlo?

Jednak som rada, že sa dačo nájde, a strašne to doprajem tým mladším kolegom, ktorí majú dnes ešte miestami menšie a miestami väčšie možnosti, ako sme mali my. Ale vidím, že tu toho ešte je! A už to nie je „terra incognita“, ale je to ešte vždy zaujímavá oblasť, kde sa dá ešte veľa nájsť.

Nie každý archeológ nájde Tróju alebo podobné legendárne mesto. Podaril sa Vám taký nález, o ktorom ste si povedali, že „toto je môj životný nález“, či už ide o konkrétnu vec, alebo ste vyskúmali nejakú okolnosť, ktorá je dôležitá pre poznanie dejín – taký Váš top nález?

Tak to je ťažko povedať, ktorý je taký naj, lebo z hľadiska nášho územia – tie Ostrovany boli veľmi

zaujímavé, že to dokázalo, že tu bolo sídlo nejakého, ťažko povedať, či kniežaťa, ale akejsi vyššie postavenej osoby. Veľmi zaujímavé boli aj tie hroby zo Zemplína, kde sa tiež veľa ukázalo k problematike na prelome letopočtu a v prvých storočiach, kde jednak tu pôvodne museli byť Dáci, a potom prišli nejakí Germáni už s tou takzvanou przeworskou kultúrou¹³. Takže aj táto oblasť je preskúmaná ešte len na jeden bod. Ale v okolí tam toho môže byť ešte veľa a zaujímavého.

V kontexte kresťanskej minulosti možno by bola zaujímavá otázka: Našli ste nejaké stopy ranných kresťanských nálezov, čo sa týka obdobia antiky u nás? Teraz sa nebavíme o Cyrilovi a Metodovi, nebavíme sa o Slovanoch, ale nejaké také nálezy, čo by mohli niečo naznačovať?

Je to ťažko zatiaľ povedať. V neskorších stredovekých nálezoch je tam toho veľa, ale v tomto období jediné, čo sa viaže ani nie k východnému, ale strednému Slovensku, to je tá „rozprávka o zázračnom daždi“, čo rímsku armádu zachránil, a oni pripisovali jedni kresťanom a druhí pohanom, že si vymodlili ten dážď. Takže takto, no ale ťažko povedať taký konkrétny

nález. Až ozaj v tom rannom stredoveku.

Tým, že časť územia juhozápadného Slovenska bola súčasťou Rímskej ríše a provincie, čiže sa tam skutočne pohybovali rímski občania, už v období rímskeho cisárstva mohlo byť tam kresťanstvo viac-menej etablované, aspoň od toho štvrtého storočia už úplne. Ale tu na východnom Slovensku, kde žili germánske, keltské, dácke kmene, ktoré prijali kresťanstvo až omnoho neskôr, to nevieme zatiaľ. Nie že by sa tu nejaká noha kresťanského kupca nemohla potencionálne objaviť, ale je veľmi ťažké archeologicky nájsť takúto stopu. Kým niekde v Gerulate, kde skutočne niekoľko generácií vojakov aj kresťanov žilo, tam sme ich našli. Boli tam krížiky na teguliach, a hocičo – možno tu nájsť prsteň s kresťanskou symbolikou. Ale u nás na východnom Slovensku by to bol malý zázrak.

Tak tu je proste iný región, ktorý tiahol k provincii Dácii. A zaujímavé, že to územie medzi Dáciou a Panóniou nikdy nebolo obsadené – to Potisie, medzi Dunajom a Tisou, nepatrilo do žiadnej provincie. Bola to taká akási neutrálna zóna.

Tam sa bojovalo, ale hlavne to bol taký most, také územie...

Nálezy odtiaľ sú, ale nepatrilo to nikam – teda legislatívne – by sme dnes povedali.

Oni to volali Sarmatia, ale oficiálne to nikdy nemalo rímskeho správcu, ani hlavné mesto. Ale volali to Sarmatia, poznali to. Odtiaľ napríklad Sarmati radi rukovali do rímskej armády a posielali ich potom do Británie, aby nerobili problémy v tých okolitých provinciách. Ale územie nemalo správcu. A to je také zvláštne územie tá Sarmatia, lebo to je vlastne tá (dnešná) maďarská pusta, tá panónska, proste piesky, duny, a tak ďalej.

Majú tam nálezy, ale neviaže sa to ani sem, ani tam.

Je to zaujímavé územie. Nedávno som čítal, že bol taký plán: Marcus Aurelius alebo niektorý iný cisár mal plán vytvoriť aj z tohto územia rímsku provinciu. Môžeme k tomuto niečo povedať – čo by to možno znamenalo pre toto územie, keby sme sa stali tou rímskou provinciou?

Tak to je ťažko povedať. Hocičo povieme, budeme len vymýšľať, lebo konkrétny údaj o tom nie je žiaden. Jedno je fakt, že možno tam boli takí, s ktorými si nikto nechcel začať, že „dajte im pokoj“. A tak ani tí z Panónie nechceli prejsť cez Dunaj a títo sa držali zase na tej „druhej“ strane. A to bola ináč aj taká pustatina, o ktorú možno ani veľký záujem nemali, a im to celkom vyhovovalo, že tu je akési neutrálne územie, o ktoré sa jednak nemusíme starať – a možno aj koho sa nemusíme báť.

Vrátil by som sa ešte na začiatok do obdobia Vášho štúdia. Vy ste vlastne študovali v rokoch 1953 až 1958. Ako prebiehalo vtedy štúdium archeológie?

Začalo to tým, že kombinácia, ktorú som chcela (s kunsthistóriou), nebola, ale dali nás spolu s históriou. Po prvom ročníku nás dali ako jednosmernú archeológiu, zrušili nám históriu. Keďže som mala kamarátku Táňu Štefanovičovú¹⁴, ktorá odišla v treťom ročníku do Prahy, ja som sa bez nej nudila, tak som sa prihlásila na klasickú archeológiu, ktorú zakladali vtedy v Bratislave. No ale ten odbor potom zanikol, takže sa musím pochváliť, že som jediný absolvent archeológie a klasickej archeológie

Obr. 9. Mária Lamiová vo svojej pracovni. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

z bratislavskej univerzity z toho obdobia. So mnou končila Veronka Plachá, ale ona robila tú klasiku, a Minarovičová, čo bola potom numizmatička. Ale oni boli ročník nižšie a ja som si to pribrala ako druhý predmet.

A čo sa Vás snažili naučiť na katedre, v čom Vás cepovali – čo mal vtedy dobrý archeológ vedieť?

Čo sa týka učenia, učil nás vtedy medzi inými Štefan Janšák. Neviem, vám asi to meno nemôže nič povedať, ale on bol stavebný inžinier – geodet, ktorý skončil v Brne, tuším, ale v tom čase v tridsiatych rokoch v Šrobárovej vláde bol minister verejných prác a bol vraj súčasťou delegácie v Trianone, kde sa uzavreli Československé hranice. Okrem toho mal takú vášeň, že keď mal prázdniny, tak zobral ruksak a išiel do Východoslovenskej nížiny zbierať obsidiány. Viem si predstaviť dnešných ministrov s ruksakom dačo zbierať, no ale to je druhá vec. Tam zakreslil vtedy aj to zemplínske hradisko – ako stavbár a zememerač, a dodnes sa ten jeho plán používa. Aj to premeriavali noví adepti, nenašli v jeho zameraní chybu. On vlastne vydal v roku 1935 prvú archeologickú knihu v slovenčine, lebo predtým vyšlo

Eisnerove „Slovensko v praveku“. Volala sa „Sídliská s obsidiánovou kultúrou na Zemplíne“. A naďalej sa o archeológiu zaujímal. Keď nás učil, už bol na dôchodku, a tak jemne „vykádrovaný“, ale mal o paleolite a o týchto veciach vysoko najväčšie znalosti. Druhý taký profesor, čo nebol archeológ, ale nám veľa toho dal za krátku dobu, to bol profesor Alfréd Piffl¹⁵, ktorého som zažila, a musím povedať, že potom sme ešte dlho udržiavali priateľské styky. On bol architekt a tu mám jeho knihu o záchrane Bratislavského hradu. On bol ten, čo sa o to zaslúžil, lebo vtedy nejakí múdri vymysleli, že ten hrad je ruina, že to treba zbúrať a zlikvidovať. A on to vybojoval, že začal hrad skúmať a stavať, a keď sme boli vo štvrtom ročníku, chodil nám prednášať. Na tie časy mal taký diapojektor, čo nosil z architektúry na vozíčku, lebo aj tam prednášal, a dokonca doniesol magnetofón s barokovou hudbou alebo s hudbou toho obdobia, o ktorom hovoril. Ale chudák sa nás pokúšal naučiť dobre kresliť, čo mu nevyšlo, to sme naňho vôbec nemali. Ale najväčší šok sme zažili v štvrtom ročníku, keď sme prišli do školy a dozvedeli sme sa, že je v base – vraj z politických dôvodov. No taká „rozprávka chodila“, že vraj mame napísal, že „prídu takí dvaja čudáci a že nie, sedliaci a celá republika je

na ruby“, a to bol Chruščov s Bulganinom. No ale kto kontroloval jeho súkromnú literatúru a jeho korešpondenciu? Jeho mama žila v Čechách. Tak bola potom druhá verzia, že bol navrhnutý za hrad na štátnu cenu a že o tú cenu mal aj niekto iný záujem. Ako to bolo, neviem – jedno je fakt, že dva roky bol vo väzení. Veľmi pekne to opisuje vo svojej knihe. A potom nakontaktovali naňho Archeologický ústav, u nás mu dokonca potom dali kandidáta vied a mal pricestovať sem do Košíc. Mali sme ísť zameriavať východoslovenské mohyly s pánom profesorom Budinským. A ja som ho čakala na stanici – večer mi telefonoval, že príde týmto rýchlikom, ale nedošiel. Tak som sa vrátila a zavolať som domov k nim a dozvedela som sa, že v noci dostal infarkt a zomrel. To bol úžasný šok. S jeho pani sme potom ešte dorábali niektoré jeho veci do tlače. Ale musím povedať, že najväčší zážitok s ním bol, keď nás skúšal na Bratislavskom hrade. Tam mal pracovňu – jednu drevenú búdu uprostred dnešného nádvorja. My sme boli siedmi a najprv nás povodil po hrade, vysvetlil nám, že ako to opravujú, že najprv urobili horný veniec, aby sa im to nerozpadlo, a tak. S celým nás oboznámil a potom nás zavolať do tej búdky, posadil nás a povedal: „Dajte indexy“. Tak sme mu

Obr. 10. Legendárna služobná Jawa 250 s pani Máriou Lamiovou. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

dali indexy a zapísal každému jednotku. Povedal, že „či som vás niečo naučil, to ukáže život!“ Môžem vám povedať, že sme zašli domov a začali sme sa učiť, lebo sme sa hanbili. Ale zaujímavé, že všetci siedmi sme zostali pri archeológii.

Bola aj v archeológii nejaká ideológia za socializmu? Teda sa chcem spýtať, či zasahovala štátna moc aj priamo do štúdia alebo či ste cítili tieto veci, okrem toho, že ste občas zistili, že nejaký váš prednášajúci profesor už nechodí na prednášky, lebo je „niekde umiestnený“?

Tak nie, ale stalo sa, že sme mali napríklad štyri hodiny marxizmu týždenne a na archeológiu ani veľmi nezvýšilo. Ja som ešte schytala takú vec, že vtedy sa zmenil pravopis, takže sme sa učili v prvom ročníku slovenský pravopis a z toho robili skúšky. A mali sme svetový jazyk a ruštinu, takže na archeológiu skoro nezvýšilo času.

A tú slovenčinu – gramatiku Vás neučil priamo Húščava¹⁶?

Tam na fakulte bol Krajčovič, on nás učil. My sme sa

počas štúdia vždy smiali, že „akademik Húščava“ to vlastne bola ostatná kodifikácia slovenčiny, aspoň tak sme to zistili, a presne v päťdesiatych rokoch sa to dialo.

A čo sa týka sovietskej archeológie – nenútili Vás nejakým spôsobom nadviazať alebo interpretovať – „držať tú družbu“ lepšie so sovietskou archeológiou a tak ďalej s ich výsledkami? Nemali ste nejaké stáže, niečo také?

To veľmi nebolo, ale musím naklebetiť, že Janšák bol inak zakladateľ Alliance Française (Francúzskej aliancie) a francúzska archeológia, hlavne paleolit francúzsky – to bola jeho srdcovka! O tom sa nám veľa naprednášal. Ale raz prišiel a hovorí – „Joj, mi kázali (vytiahol lístok z vaku), aby som Vám rozprával aj o ruskom parlamente“. Ale poznal aj to. Ináč, mám korešpondenciu, čo mi písal do Zemplína. A s ním sme potom udržiavali také kamarátske vzťahy, dokonca mi vynadal, že – „Z novín musím vyčítať, že kopeš v Zemplíne!“ Takže aj takto. Potom mám aj taký list, ktorým mi gratuluje k narodeniu dcéry, a vždy napísal, že – „Som rád, keď od svojich bývalých študentov dačo viem...“

Chcel som sa pýtať na Štefana Janšáka, poznajúc jeho prácu hlavne v Zemplíne, kde plánujem ísť pozrieť jeho materiál zo Zemplína, ktorý našiel, čo sa týka stredoveku. Lebo on vypublikoval hlavne tie praveké veci. Ten materiál by mal byť v depozitári v Martine, ale nevidel som ani jeden črep nikde vypublikovaný, alebo že by to niekto niekedy spracoval. On píše vo svojich prácach, čo všetko našiel, opisuje to.

On nejaké veci dal do Martina... (oni to tam evidujú).

Pani doktorka, a vy máte nejakého žiaka – niekoho, koho ste Vy pritiahli k archeológii, alebo na koho ste Vy hrdá?

Máme aj kamarátov, ktorých si už považujeme za kamarátov, a som veľmi rada, keď sa s tými mladšími môžem ešte kontaktovať. Musím vám povedať perličku, že Laco Snopko¹⁷, neskorší pán minister, po prvom ročníku bol v Šebastovciach na výskume u mňa, aj s Lacom Olexom¹⁸. Spomínajú vždy na Zemplín – na tú maringotku a život tam, že bolo strašne veľa komárov. Musím povedať, že raz zachránil život mojej dcéry, lebo tam bol milión

komárov a s hygienou to nebolo „bůh ví co“. Tak sme sa chodili umývať do Bodrogu a išli sme cez hrad – že už keď, tak aj pozrieme, čo nového na hrade. A tam nás chytil roj komárov – ona mala vtedy, myslím, štyri roky, a mala na sebe také svetložlté šatočky, a tie komáre na tú žltú farbu išli. No Laco vyzliekol košeľu a ju zabalil do nej, lebo ináč sme nevedeli to decko zachrániť, ako bolo doštipané. Boli veľkí kamaráti, aj Šaňo¹⁹ tam bol vtedy, takže mala som srandu s nimi.

Boli to prázdniny na Zemplíne v pravom slova zmysle. Ako si spomínate na tie letá alebo na tú sezónu v Zemplíne? Myslím na vzťah s miestnymi, aj s vinármi, lebo vieme, že práve vedľa „Szélmalomdombu“²⁰ sú ich pivnice vínne a vinice občanov zo Zemplína – gazdov. A víno s antikou pasuje...

No ja, bohužiaľ, som abstinent, a to po jednej autohavárii – vtedy som nemala ísť autom ja, ale ráno prišiel vtedy Dušan Čaplovič²¹, že – „Preboha, zachráň ma, sľúbil som besedu v Kráľovskom Chlmcí v gymnáziu a nemôžem ísť, lebo mám už dačo iné. Zober to!“. A tak som to zobrala a zhavarovali sme. Skončila som v nemocnici v Chlmcí, takže to bola

taká nepríjemná spomienka. Ale ináč ostatné spomienky boli príjemnejšie. Napríklad moja dcéra, keď už druhý rok bola (na výskume), poslali sme ju ráno – v dedine bola taká búda, čo sa volala „obchod“ – aby doniesla na raňajky nejaké rožky. A prišla zúrivá, že tetky v búde sa rozprávali, že – „to musí byť tá pani, čo tam je s tými deťmi, asi nemajú deti otca, keď bývajú v maringotke...“ Oni nevedeli, že decko rozumie maďarsky, lebo s predavačkou sa bavila po slovensky. Tak prišla zúrivá a hovorí – „Už aj ideme telefonovať ockovi, že má prísť v nedeľu on sem, my k nim pôjdeme a ukážeme ho celej dedine.“ Tak to bol milý zážitok, a aj to zrealizovala. Len vtedy tam ešte nebola pošta, takže sme museli ísť až do Ladmoviec telefonovať, čo bolo šesť kilometrov, aby sme splnili jej rozkaz. Inak s ľuďmi bol kontakt mimoriadne dobrý. Prvý rok, kým sme nemali maringotky, sme bývali u jednej tety, ktorá mala domček taký, že izba – kuchyňa. Ona bývala v kuchyni a ja s dvoma deťmi v izbe som spala v jedinej posteli, čo mala, ale ináč to bola veľmi zlatá osoba. Aj s miestnymi ostatnými, aj s úradmi bolo dobre – vždy mi vychádzali v ústrety, ako mohli. Ako hovorím, a to ma inšpirovalo k tej knižke (o Zemplíne). A Janšák – áno, na tých výsledkoch sa dalo stavať, hej!

Dodnes z toho čerpáme. A dodnes v obci Zemplín návštevník nemá kde prespať. My využívame kultúrny dom, župný dom, obecný dom, a snažíme sa nejakým spôsobom aj s vedením obce naplánovať, aby tam boli postele pre ľudí, lebo aj turisti tam chodia. A dnes sa tu už splavuje rieka Bodrog, chodia vodáci a vystúpia v Zemplíne, kde by chceli prespať, no nemajú kde. Je to pre turizmus ťažké, no o to zaujímavejšie to bolo v tých Vašich rokoch. Ak môžem, nadviažem na ďalšie Vaše „dobrodružné zážitky“, lebo viem, že máte takú fotku, kde ste ako archeologička v Košiciach jazdili na motorke na výskumy. Je známa aj Vaša príhoda, že ste mali aj vojnový jeep a s pani Zlaticou Čilinskou²² ste na ňom jazdili.

Áno, to bol taký džíp „obojživelník“ – a bol to unikát, čo sme mali! Jediný ďalší dopravný prostriedok vtedy bola motorka – Java 250. Ešte aj pán profesor (Budinský) sa dal nahovoriť ako „mit-färer“ (spolucestujúci). A mali sme technika – Pištu Špiaka, ktorý šoféroval. Musím sa priznať, že občas som aj ja šoférovala, kým som nemala šoférák. Ale potom, už keď som ho mala, narodil sa mi syn. A už som strácala glanc na šoférovanie na motorke, tak som to

už potom nechala. No ale s touto motorkou sme vedeli zájsť do Kalinova, kde nám hlásili nález, na otočku! Viete si predstaviť tristo kilometrov na takejto zábavnej mašine?! A keď sme kopali v Péderi, tak sme denne dochádzali do Pédera a nazad.

Chcel by som sa tu vrátiť v otázke – po štúdiu ste nastúpili Váš „celoživotný“ angažmán na Archeologický ústav na pracovisko tu do Košíc, ktoré bol vtedy piatym rokom fungujúce. Ako to vyzeralo v tých začiatkoch – kde bolo pracovisko, kto bol riaditeľ, ako to fungovalo v Košiciach?

Tu bola jedna búda, ktorú postavili kvôli výskumu v Barci²³. Doktora Bela Pollu²⁴ vtedy tiež pustili z basy – ja som mala šťastie furt na takýchto priateľov. A on bol ako stavbyvedúci, a preto to boli štyri miestnosti vedľa seba a jedno hygienické zariadenie. Ale mal to byť barák a múzeum zapožičalo pozemok, no a tam sme fungovali! Tam v dvore pri Katovej bašte, tam to bolo. Kúrili sme zo začiatku v takých „petríkoch“ – to boli také malé piecky – a tam ste alebo kúrili alebo dačo robili, lebo tam bolo treba vždy prikladať, a väčšinou nám to zhaslo. Potom bolo treba vyniesť

popol a zase zakúriť. Neskôr nám dali elektrické kúrenie, ale sa zistilo, že to je také drahé, že to ústav neutiahne. Tak potom zaviedli nejaké plynové a s tým sme mali problém s pamiatkami, lebo museli (sme) prerúbať dieru na plynovod cez historický múr, no ale muselo sa to vyriešiť.

Dobre, že ste spomenuli pamiatkarov, lebo aj celoživotná cena Alžbety Güntherovej-Mayerovej²⁵, ktorú Vám udelili (v roku 2023), je vlastne ocenenie Pamiatkového úradu. Rád by som vedel, aký je Váš vzťah s pamiatkami, s kolegami – aký bol, ako sa vyvíjal, ako by ste ho zhodnotili?

Zo začiatku sme boli menej v styku, ale potom sa vždy našli nejaké spojenia. Hlavne už neskôr, keď bol košickým riaditeľom doktor Alexander Balega²⁶, tak to už sme boli veľkí kamaráti! Potom sme nadviazali aj kontakt s múzeom v Sárospataku. Odtiaľ som raz išla s pánom Balegom z nejakej schôdze – dvaja sme išli autom, a on krátko na to zomrel. Takže mám aj takúto spomienku. Ale ináč on bol veľmi dobrý parták, by som povedala – aj ľudsky, aj odborne. Tam sme robili napríklad archeologickú výstavu na hrade v Sárospataku²⁷, lebo oni tam vtedy archeologickú

expozíciu nemali, len novodobú históriu. Tak ma požiadali a aj sme tú výstavu zrealizovali. Vtedajšia riaditeľka múzea Dankó Kati tvrdila, že mali cez leto na tej výstave stotisíc ľudí, a že tam ozaj nie sú v okolí žiadne archeologické výstavy, a že všetky školy to povinne zobrali – z okolitých dedín, mestečiek, a všetko! Ona ozaj tak hovorila – „ukážem ti (návštevnú) knižku!“ – aj tak to bolo.

Takto sa to robí a takto sa to má robiť! Práve na začiatku Vašej profesionálnej kariéry sa začal tvoriť aj Ústredný zoznam pamiatkového fondu a v tomto ústrednom zozname je aj mnoho archeologických lokalít. Mali ste nejakú spoluprácu? Myslím či pamiatkari a Archeologický ústav alebo archeológovia nejakým spôsobom chodili, vytypovávali, robili zoznam pre hradiská alebo mohyly? Viem, že v Prešove sa aj mohyly povyhlasovali, u nás Obišovce-hradisko a podobné lokality.

Áno, boli sme v kontakte, ale nie až tak špeciálne, hmm. Tie Obišovce to robil Polla a strašne som mu závidela, lebo ja som bola vtedy tuším v Šebastovciach a nákladným autom sme viezli črepy

Obr. 11. V kolektíve AÚ SAV Košice, s prof. Budinským a s kolegami. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

a on všetko, potvora, doniesol v jednom kufri, čo našiel cez leto! Tak to som mu vytykala (ináč toto nemusíte nahrávať, ale mám taký osobný zážitok zo Šebastoviec). Mala som tam robotníkov – baníkov z Kavečian a jedného železničiara, aj z Valalíkov niekoľkých kopáčov. A Polla kopal vtedy v Krásnej už naposledy. Takže on vždy dovidel na mňa a ja naňho. No a prišiel raz a sa pýtal – práve som bola niekde ďalej – že „Kde je pani Schmiedlová, joj pardon, Lamiová?“ A keď odišiel, tak prišiel za mnou jeden z mojich robotníkov a mi hovorí, že „Vy ste boli za slobodna Schmiedlová?“ Hovorím –, „Hej“. A on že – „Ja som bol v zajatí v Jenakieve v Rusku²⁸ a tam som pochovával jedného pána Schmiedla.“ A to bol môj krstný otec!

A ako si spomínate na tie prvé roky na Archeologickom ústave aj s Vašimi dobrými kolegami, so Zlatou Čilinskou?

Včera mi volala, ináč – mala deväťdesiat rokov tohto roku. Teraz je znova tu – na penziu prišla nazad, lebo mala mamičku samu, preto sa tak rozhodla. K Vašej otázke – pomery na pracovisku boli veľmi kamarátske, dobré. S Darinkou Bialekovou²⁹ sme mali spoločnú

pracovňu – jeden stôl – ona sprava, ja zľava. Ale potom som ja odišla, tak jej ostal celý stôl. Zakladala sa knižnica a aj tie technické veci. Keď som kopala v Dvorníkoch³⁰, mali sme jeden fotoaparát Flexaret. A kopali sme tam hroby – tak viete, že to alebo vyberieš alebo stratíš. Fotografie sme posielali do Nitry vyvolať, no kým sa to vrátilo s fotkami, situácia bola úplne iná. Keď bola fotografia zlá, už sa to nedalo napraviť! Takže takéto problémy boli. Ale potom sa podarilo trochu aj tu dozariadiť, aby mali sme aj svoje laboratóriá, sklady, všetko vo Vozokanoch, a len čiastočne v Nitre.

Išlo zároveň o obdobie socialistického stavebného boom-u! Budovanie roľníckych družstiev, socializmu, sídlisk, rôznorodých mestských a obecných stavieb – a to so sebou prinášalo aj množstvo akcií na záchranu narušených archeologických lokalít, niekedy nových, niekedy známych. Akým spôsobom ste za daných podmienok vedeli reagovať vy, archeológovia (v podmienkach dostupnosti pohybu áut, techniky, materiálu, ľudí a tak ďalej)?

Ja som začala v Barci – ako študentka po prvom

ročníku som sa sem dostala, a to bolo v spojitosti s prípravou výstavby VSŽ. Síce s VSŽ to na konci nemalo nič, ale výskum sa tam urobil veľký. Viedol to pán Hájek z Prahy³¹ a bol tu s ním pán Kabát, ktorý bol vynikajúci technik, Eva Jilková³², Franta Prošek³³. Ale ten kopal kúsok ďalej s Lacom Bánesom³⁴, takže ja som zachytila už poslednú sezónu. My sme tu boli s Jurom Pavúkom a so Zlaťou Čilinskou na výskume. Bol to štátom dotovaný výskum. A my sme boli tu aj ako domáci, takže ubytovanie nebol problém. A s Evou (Jílkovou) až do jej smrti sme boli v kontakte, aj chodila k nám, a ja k nim. Keď som prišla do Prahy, neraz som u nej nocovala. Takže vzťahy medzi nami boli ozaj pekné. No Franta, ten chudák ... – urobil to, čo nemal – vraj rezal múr a ten sa naňho zrútil. Chcel urobiť prierez opevnenia z doby bronzovej, a ako tam stál, načatý múr sa zrútil, a vraj vtedy mu na hrud' padol nejaký kameň – no či je to pravda, že z toho alebo z iného dôvodu, ale do roka dostal rakovinu, no a tridsaťšesťročný umrel.

V tej Barci vraj vznikla aj Vaša prezývka „Košícká Popelka“?

To je pravda, áno. K tej som sa dostala tak, že som

Obr. 12. V múzeu v Sárospataku s kolegom Bombom.
Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

bola najmladšia. Našli tu obilnú jamu, v ktorej bolo toľko obilia, že päť takých päťlitrových fliaš zrníek som nazbierala medzi tým popolom. A chodila som aj primerane špinavá domov, lebo tam žiadna hygiena nebola – najbližší potok až okolo Begányiho mlynu bol. A to Franta s Evou ma tak pokrstili a Eva to v svojich spomienkach v Archeologických rozhledoch aj opisuje. Napísala, že nebyť Pásztora, boli by sa ťažko ubytovali a našli svoje miesto existencie. Takéto boli moje prvé reálie.

Ale spomínate aj vy vo svojich spomienkach, že ste stáli na začiatku záujmu Bela Pollu, keď sa rozhodol skúmať kláštor benediktínov v Krásnej³⁵. Vraj ste mali taký zážitok, keďže on sa rozhodol vlastne pre ten výskum aj trochu pod Vaším vplyvom, ak som správne pochopil.

Tak v tomto bol ešte aj Ondrej Halaga³⁶ namočený. Prišiel doktor Polla, že on chce kopať tu niekde, a že na Hradovú³⁷ podme! Pamätám sa, že bolo také mrholivé počasie a oni boli naobliekaní nie veľmi do terénu. Ja som mala igelitový pršiplášť, a tak som ich vytrepala na Hradovú. A bolo najprv, že dobre, ale že by chcel vidieť aj ten benediktínsky kláštor

Obr. 13. Na výskumoch na trase plynovodu. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

v Krásnej. A vtedy som mu povedala, že – „Tam vás nezoberiem, lebo keď to uvidíte, sem sa nevrátite!“ Lebo tá Hradová mňa zaujímala a bola by som rada, keby to bol kopal. No a naozaj sa stalo, že pod Hradovou sme sadli do auta, išli sme do Krásnej, a keď uvidel tú polohu, už bol rozhodnutý. Hovorím – „Tak to som vám nemala nič hovoriť, že teda fakt.“ Ale, bohužiaľ, momentálne je vraj tam smetisko, lokalita nie je tam v dobrom stave.

No, nie je to úplné smetisko, ale mohlo by to vyzeráť omnoho, omnoho lepšie, úplne inak, áno!

No lebo Polla to nechal vyložené tehľami – teda tie preskúmané línie základov vykopaného kláštora-kostola, a skutočne to bolo vtedy po výskume upravené tak, že keby sa boli trošičku starali, tak je to turistami navštevované miesto!

Ešte sa vrátim do Vašich (naj)mladších čias. Vaša košická rodina (Schmiedlovci – z otcovej strany), z ktorej pochádzate, je starobylou rodinou. Vyrastali ste v tridsiatych až štyridsiatych rokoch 20. storočia – a v podstate tí starí Košičania, ktorí dodnes žijú (posledné rodiny, poslední pamätníci –

potomkovia), to sú aj Vaše najrannejšie spomienky. O tom sa asi aj málo hovorí a píše v kontexte Vášho života i príbehov – spojenia so známymi košickými rodinami. Vedeli by ste nám, prosím, trošku o tom niečo povedať, zaspomínať si?

Môj otec, bohužiaľ, zomrel, keď som mala štrnásť rokov, a strýko, ako ste počuli, zahynul v Jenakieve. Tretí ich brat prišiel tiež z ruského zajatia, a v tom čase boli výmeny obyvateľov medzi Slovenskom a Maďarskom, a on mal ženu z maďarskej rodiny, ktorej rodičov vysťahovali. Prišiel tak nervove zjavne trošku porušený a dal sa nahovoriť, aby sa s rodinou vysťahovali do Maďarska. No nechcem povedať, že to bola najväčšia chyba, čo urobil, ale tam sa potom veľmi ťažko užívali. A štvrtý brat, ten zostal tu. Oni – naši totiž boli pôvodne medzevská rodina, sa ešte všetci narodili v Medzeve a rodina sa nasťahovala okolo roku 1904 do Košíc. Tu potom založili malú reštauráciu na konci Hlavnej ulice, kde dnes je banka. No a potom, keď začali stavať tú banku, oni museli uvoľniť ten pozemok, a od Freudenfildovcov, čo bola tiež taká stará košická rodina, kúpili pozemok na rohu Poštovej a Hlavnej, a tam urobili zas reštauráciu. Tam

vzadu boli ešte nejaké prízemné domy na Poštovej, tie vybúrali a tam postavili poschodový hotel. Potom to na konci mal môj otec, a ten najstarší brat, čo zomrel v Rusku, jeho rodina potom postavila hotel naproti Jakabovmu palácu³⁸. O tom sú ešte záznamy, že bol v tom čase považovaný za najmodernejší hotel v Košiciach a dokonca je aj v súpise pamiatok vraj. Ale po vojne z toho bola Krajská odborová rada. Ale zase tam je jedno faux pas, že v tej našej bývalej budove na rohu Hlavnej a Poštove je dnes na prízemí kaviareň s názvom „Schalkház“, a počula som, že rodina Schalkházovcov si to chce vysúdiť, že tá firma nemá nárok na toto meno, lebo pôvodne košický hotel „Schalkház“ bol dnešný hotel Hilton (bývalý Slovan), a teda krajší, musím povedať. Ináč to viete, že ten prešovský pamiatkarský riaditeľ Markuš³⁹, bol pri tom v Prahe na nejakej rade, kde bolo odhlasované, že hotel Schalkház treba zbúrať? Ale to bola budova jednak efektná, jednak tam bola koncertná sála, kde filharmónia koncertovala, a aj iné koncerty tam boli, plesy sa tam robili, a to bolo napojené na reštauráciu.

Obr. 14. Rodina Schmiedlovcov na Vianoce. Zdroj: rodinný archív

A tam ste zažili aj svoju prvú archeologickú konferenciu pražských archeológov, však?

Áno, áno, tam sme boli! A nehovoriac o tom, že sme tam chodili ešte ako študenti na súťaž tvorivosti mládeže. To bola tiež akcia! Potkýnali sme sa po javisku, ale splnili sme! Školy sa hodnotili viac podľa toho, ako ste športovali a kultúru robili, ako to, čo ste sa naučili, lebo za to neboli body.

Je dobré, že ste spomenuli i šport, lebo vieme z Vášho života, že basketbal zohral tiež úlohu v ňom, dokonca aj s pani Štefanovičovou, aj so študentkami z Košíc.

Viete, ja som tu v Košiciach začínala s basketbalom. Vtedy mládež nemala také zvyky, že by sme boli niekde do kaviarne sadli, ale miesto stretnutia bola telocvičňa a tam sa diali veci! A vrchol boli medzitriedne zápasy, kde triedy medzi sebou by sa boli aj pobili o víťazstvo. A my sme boli dievčenská trieda. Totiž pôvodne bolo dievčenské gymnázium⁴⁰, potom usúdili, že to je buržoázny prežitok deliť podľa pohlaví gymnázium, a tak nás zmiešali. Potom sme ešte obišli Angelinum⁴¹ a skončila som na gymnáziu

na Šrobárke⁴². Všetko toto sme zvládli za osem rokov. A už na Šrobárke sme mali takého veľmi dobrého profesora telocvikára, a ten organizoval basketbal. Naše poobedňajšie stretnutia boli tréningy alebo zápasy v telocvični, a to bola naša kultúra. Potom tu boli bratia Andreánski⁴³, oni organizovali ten šport. No a Andreánsky to dotiahol tak, že vytvoril krajské mužstvo. Hrala s nami nejaká dievčina zo Svitú a aj z druhého gymnázia, a s tým družstvom sme sa dostali, keď som začala oktávu, na celoštátne preteky, teda posledné kolo. A nebolo väčšej slávy! Prahu sme nabili, takže to už bolo non plus ultra! Takže aj toto bola naša kultúra. Ale viete, bolo to, myslím, lepšie, ako keď dnes decká sedia a každý kuká do počítača. Keď som prišla do Bratislavy, tam sme mali na fakulte tiež také možnosti, ale len v prípade potreby. A my dve s Táňou (Štefanovičovou) sme sa tam do toho vždy „namočili“. Robilo sa každý rok stretnutie troch fakúlt – Praha, Brno, Bratislava – v rozličných športoch, také športové dni. Tam sme fungovali, a keď sa išlo na zájazd, každý tam bol. Keď boli domáci, tak sme si požičali zo Slovanu nejakých spoluhráčov do družstiev, hlavne futbalisti. Tak, aby každý doma vyhral.

A je to veľmi pekné, že teraz sa Vám to tak vrátilo – že máte v rodine vnukov športovcov. Keď tu aj sedíme (pri rozhovore doma u Vás v byte), pozeráme na početné športové ocenenia na poličkách. Ako to vnímate, že sa vo Vašej rodine šport úspešne objavuje?

Mišo, ten najstarší vnuk, ten to ťahá – teraz už má lístok na maratón. Hovorím mu – „Dúfam, že ideš na polmaratón!“ – „Nie, na celý“ – „No, reku, čo s tebou?“

Môžem sa ešte raz opýtať na ocenenie, ktoré sa chystá pre Vás? Ako to vnímate, že si všimli Vašu prácu, že Vás pamiatkari ocenili (cena Alžbety Güntherovej-Mayerovej)? Čo to pre Vás znamená, že si Vás pamätajú?

Bojím sa, že v tejto hre to je ich zásluha, nie moja. Lebo do tejto akcie ja by som sa ináč nikdy nedostala, ale ako vidíte, mám dobrých priateľov. O pani Güntherovej⁴⁴ som vedela od pána profesora (Budinského), lebo oni spolu zažili Slovenské národné múzeum za Slovenského štátu, a mám takú fotku, kde otvárajú nejakú výstavu, a kde pani Güntherová

Obr. 15. Mária Lamiová, laureátka cena Alžbety Güntherovej-Mayerovej v roku 2023. Zdroj: Pamiatkový úrad SR

povedala, že – „Preboha, to vešal Budinský – všetky obrazy sú hore (vysoko)!“ On bol veľmi vysoký a ona veľmi malá, takže ozaj nedovidela. Pán profesor, keď odchádzal do penzie, chcel všetky fotky spáliť, no ja som ho uhovorila, tak som ich zbalila. Teraz boli tu z ružomerského múzea a chcú robiť jemu na 120. výročie výstavu, a tak vypáčili zo mňa tie fotky. Dala som im ich do ruky, mojim deťom to už aj tak veľa nepovie, ale ružomerskému múzeu viac. Aj taká fotka tam je ako oni tam stoja – Budinský a Güntherová.

Keď sme už pri pánovi profesorovi (Budinský-Krička), ako si na neho spomínate?

On už bol skoro člen našej rodiny, musím povedať, lebo on bol úplne sám. Keď vyšiel z basy, tak potom o nejaký rok mu zomrel otec, a on potom presťahoval mamu z Ružomberka sem. Hoci jemu toto košické prostredie bolo jednak cudzie a jednak celý život na ňom bolo vidieť tie neľahké zážitky, takže bol taký utiahnutý, ale bol veľmi zlatý. Keď sa mi narodil syn, chcela som si predĺžiť materskú, vtedy boli len tri mesiace materskej dovolenky. A on hovorí – „Prepána, nastúpte, doneste aj to decko, ale ja

musím ísť na výskum, technik ide so mnou, tak aspoň berte telefón!“ Keď ešte bol na ústave veľký strom vo dvore, teraz už ho tam nevidím, taká čerešňa, tak môj syn svoje prvé mesiace strávil pod tou čerešňou, kým sme našli nejakú pani. A on raz tak stál nad ním a hovorí mi – „No vidíte, po Vás už dačo zostane, a po mne nejaké knihy, ktoré budú zastaralé skôr než zomriem.“ To bol jeho prístup k životu. A potom s jeho mamičkou sme mali kontakt, a vždy keď dačo potreboval, zavolať, a sme išli a s manželom mu (pomohli). Zlatá historka bola, to nedajte ďalej, že chcel kúpiť vysávač, lebo nemali. Tak sme išli v trojici kúpiť vysávač a na druhý deň hovorí, že sme kúpili zlý vysávač. Hovorím – „Prečo, pán profesor?“ – „Tie papieriky behajú pred ním!“ (smiech) Takže on bol ozaj technický antitalent, to musím povedať. Ale do odbornej roboty drak, deň-noc, to bolo jeho!

A mal vôbec nejaký voľný čas? Čo robil, keď nepracoval? Alebo len pracoval?

Spal, spal.

Ale vy ste vlastne po ňom prevzali štafetu, ako ste potom šéfovali nejaké roky, sedem rokov myslím, košickému archeologickému ústavu, a potom ste tam aj ďalej dlho pôsobili.

Musím vám úprimne povedať, že to bola doba (pri riadení), keď som odborne neurobila nič a dodnes si spomínam, keď počúvam tie správy, že sme museli každý rok robiť plán, ale aj plán na nákup hospodárskych potrieb na päť rokov vopred – a potom to vylepšili na dvadsať rokov. Chcela by som vidieť toho somára, čo o dvadsať rokov podľa mojich predstáv a danej situácie si bude nárokovať výskum!?? Toto boli absolútne blbosti – a takéto fascikle boli tie výročné správy. Takže najprv sme ich písali a potom celý december sme trávili zdôvodnením, prečo sme ich nespĺnili.

Obr. 16. S prof. Budinským-Kričkom. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

Fascinuje ma, že ste tam pôsobili až do tých dvetisícich rokov, relatívne donedávna, a že popri Vás tam vyrástli ďalšie generácie kolegýň a kolegov, z ktorých už sú dnes známi archeológovia a archeologičky. Aj mladá generácia, kam aj my patríme. A že všetci Vás tak vnímajú, že (ako „matka pluku“) ich tak podporujete – to sa mi veľmi páči, že ste sa stali takou patrónkou.

Na jedno som hrdá, to musím povedať, že minule mi volala Marienka Kotorová z Hanušoviec⁴⁵, a spomínala, že my sme si s Elenkou Miroššayovou⁴⁶ vymysleli, že založíme také stretávanie východoslovenských archeológov. Prvé stretnutie bolo v mojej pracovni a bolo nás osem. A Marienka si na to zaspomínala. Stretnutia sa ujali, a teraz naposledy sa stretlo vyše tridsať archeológov. Tak to sa mi ráta, že teraz v septembri či októbri má byť tu v Košiciach tridsiate stretnutie a že sa to udržalo. Bol to náš cieľ – totiž tí ľudia boli zašití v nejakých malých múzeách, kde nemali žiadne možnosti ani na výskum, o literatúre ani nehovorím, ani o kontaktoch, aby mali možnosť sa kontaktovať aspoň tu medzi sebou. A zjavne sa to ujalo, lebo hovorím, že už tridsať rokov

to ťahajú! Dobre, že sme to spomenuli, na toto som hrdá, že sme to vtedy uhrali. Aj Marienka ešte hovorila, že ona bola jedna z tých ôsmich.

Ešte by ma zaujímalo, ako vnímate túto najnovšiu éru, kde už je moderná technika, kde sa všetko rieši dronmi a digitálne a všetky tie nové metódy, a aj detektoristi a tieto fenomény, lebo to je citlivá téma. Ako vnímate, keď mladí archeológovia riešia archeológiu na Slovensku už novými metódami a prístupmi, kde niektoré sú veľmi osožné, ale niektoré sú zas na druhej strane diskutabilné. Kedy ste prvýkrát zaznamenali tento fenomén vykrádania archeologických nálezísk?

No, bohužiaľ, dosť neskoro! Lebo vtedy Maďari s tým začali tie topografie robiť a nám sa to veľmi zapáčilo. U nás bol krstným otcom tejto akcie doktor Polla. A tak vymysleli, že aj my ideme robiť archeologické topografie. Prvá mala byť Bratislava, druhú o Košiciach sme my robili s Elenkou Miroššayovou. Sedeli sme na tom rok! Odvtedy všeličo viem aj o košickom múzeu, kompletne všetky katalógy sme prešli, ona viac išla na nemecké veci, ja na staré vestníky Archeologiai Értesítő, a všetko, čo sa dalo.

Potom sme ale zistili, že vlastne sme nepomáhali archeológom, ale vykrádačom, lebo podľa tejto topografie si išli na isté miesta. A neviem, čo chcú, lebo napríklad Zoja Benkovská-Pivovarová⁴⁷ žije vo Viedni, tiež je moja spolužiačka, a tá chodí na starý „plac“ viedenský, a že tam predávajú archeologické nálezy väčšinou ľudia, ktorí majú maďarský alebo slovenský alebo český prízvuk. No ale povedzte mi, čo z toho majú? Až na to, že môžu kamarátovi ukázať, že ja mám rímsku sponu. Lebo vytrhnú to z kontextu, zničia lokalitu, a proste robia len škodu. A my sme, bohužiaľ, im na tú škodu nahrali. Potom aj zastavili túto edíciu – tieto dve vyšli, tá Polla et comp. a my dve čo sme robili Košice. A rok sme sedeli s Elenkou, skutočne sme zhromaždili všetko, čo sa dalo dostupné získať. A vtedy som získala aj taký prehľad starej literatúry a historky, no ale, bohužiaľ, to bol „nepodarok“.

Pracujete ešte aj teraz aktuálne na niečom?

Ale no tak furt ma nahovoria na nejakú „blbosť“! (úsmev) Teraz to má vyjsť v dohľadnej dobe: bratislavská fakulta vydáva zborník pri príležitosti, čo mali sto rokov. Rozhovory so starými absolventmi. Ale

Obr. 17. S kolegyňami archeologičkami (Bérešová, Lamiová, Miroššayová). Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

oni to urobili špeciálne – pani Mellnerová pripravila rovno otázky na telo na každého, dali si záležať. Niektorí moji kolegovia vraj odmietli, čo im zazlievam, poviem pravdu. Niektorí sme pristali na hru, a toto dielo je momentálne v tlači. To, čo o Pásztorovi vyšlo, to zase chlapi ma nahovorili na tie spomienky. Ináč Janibáči (Pásztor) bol aj náš rodinný priateľ, takže to som veľmi rada robila. No a furt sa také niečo nájde!

Vám bola stále blízka aj medializácia a stali ste sa známou aj tým, že ste spolupracovali i so škôlkarmi, školami, prednášali ste, s televíziou, s rádiom – že to je tiež časť Vášho pôsobenia.

Áno, raz sme s Elenkou nemali lepšiu robotu, tak sme si vymysleli, že dáme návrh na KNV (Krajský národný výbor), že sme ochotní ísť na školy prednášať o archeológii. Ale to sme nepočítali s tým, že to oni ponúknu na celý kraj, takže my sme mali obdobie, keď sme sedeli vo vlaku a chodili prednášať – každý, kto mal ruky a nohy na našom pracovisku. Ale bola to ináč aj zaujímavá štúdia o školách – na niektorých školách boli úplne mimo, ale napríklad obec Malá Ida – v škole boli deti, ktoré boli pripravené s otázkami

Obr. 18. Návraty do obľúbeného Zemplína. Zdroj: KPÚ Košice

a bolo vidieť, že tá ich učiteľka má o to záujem, že to bol až pôžitok. Ale boli školy, kde ste s nimi nepohli. Zlatý zážitok som mala v Kráľovskom Chlmci (pred tou haváriou som tam bola zvlášť) – prišiel taký chlapček a hovorí – „Teta, ale prednášajte dlho, aby nám odpadla aj fyzika.“ (smiech) Takže aj takéto bolo.

Napokon, veľmi ma zaujal aj Váš kontakt s počiatkami experimentálnej archeológie u nás, lebo viem, že ste boli súčasťou spolupráce na takej unikátnej vikingskej výprave.⁴⁸

To bol úžasný zážitok! Došli sme v lete na poľskú hranicu a tam nás čakala vikingská loď – napodobenina teda perfektná, a horúčava bola a desať chlapov v trenírkach tlačilo tú loď. Lebo tam bola na Dukle hraničná (colná a pasová) kontrola, a nám volal Poulík z Brna⁴⁹, on bol s nimi v kontakte, že – „Idte prepána tam, aj im nejak pomôžte cez vaše územie.“ No došli sme tam, ale tí colníci nevedeli, že čo s tým majú robiť, keď ide taká loď, čo nemá pas, a takí nejakí čudáci – úplná zbierka. A viedol to jeden pán profesor⁵⁰, čo bol po operácii žľzníka práve, a mal 75 rokov, ale fantastický človek. S nimi išiel jeden televízák a všetko dokumentovali – ten profesor

Obr. 19. Na vikingskej výprave na Zemplíne v roku 1985. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

do novín a ten z televízie nakrúcal. A tak teraz bola otázka, že kde ich na noc uložíme? A že oni to chcú ako tí Vikingovia, niekde stanovať. Tak sme tam odbočili, aj naša fotografka tam bola s nami – Alica Marková – a ešte Pavol Mačala⁵¹ tu vtedy robil, on pre stany našiel dobré miesto. Za chvíľu sme zbadali, že prichádzajú policajti, reku prepánajána, kde sme. Tak vraj v nejakej trafostanici sme ich usadili, no a policajti vyšetrovali, že čo za cudzinci a trafostanica – no horror! A keď sme k nim došli, oni sa už kúpali v miestnom potoku, chudáci opálení, lebo mali teóriu, že celou trasou všetko – aj bývať, aj variť musia tak, ako tí Vikingovia dakedy. Mali jeden kotol, v ktorom sa ráno varil čaj, potom v ňom varili obed, a večer zas čaj, takže nie veľmi radi sme prijali pohostenie. Ale fakt je, že to ťahali dôsledne. Chceli pôvodne ísť na vode, ale tam bola už priehrada Domaša. Tak si vymysleli, že ju na suchu obídu a pod ňou sa nalodia. Došli sme, my sme ich potom sprevádzali a došli s loďou až do Trebišova. A tam bolo najzlatšie, že ich uložili vedľa cigánskej osady. Hovorím – „Máte rozum?? – že však toto nie je najbezpečnejšie!! – „Nebojte sa, my sme poverili vajdu, aby ich strážil.“ Aj ich ustrážil. Poslednú zastávku u nás mali v Strede nad Bodrogom – tam už

prechádzali do Maďarska. A tam sme ich večer nechali, nech tam zastanujú, a ráno, že prídeme pomôcť na colné vybavenie, a tak. No došli sme, a kým sme prišli, celá dedina si vypila a miestny učiteľ vedel nemecky, pán profesor ako Švéd vedel nemecky. Naložili im loď klobásami, vínom, všetkým – ledva odštartovali. Ale najlepšie bolo, že sme uhovorili colníkov – hraničiarov, aj našich, aj Maďarov, lebo nám povedali, že Vikingovia majú dôjsť na hranicu aj s loďou. Tak reku – „Máte rozum? Kde to vytiahneme z vody?“ A tak prišli tí hraničiari k lodi na vode a takí boli grandí, že doniesli fľašu šampanského, a rozbili ju o loď. Ináč pán profesor chodil každý deň na poštu a posielal správy pre nejaké noviny, ktoré to financovali. Došli sme v Strede nad Bodrogom na poštu, kde chcel poslať správu a ja poštárke hovorím, že treba zavolať Štokholm. – „Prepánajána, ako sa s nimi dohodujeme, čo urobíme???“ Hovorím – „To nechajte na neho!“ Tá bola chudina poštárka, aj slovensky mala problém, nieto ešte švédsky. Ale zvládli sme to. A potom mi hovorili kolegovia z Maďarska, že najbližšiu takú dlhú zastávku mali v Szegede, lebo vysvitlo, že na Dunaji sa môže plaviť len taká loď, ktorá má štátnu zástavu svoju a signalizačné zariadenie, čo na ich lodi

pochopiteľne nemali. Takže pán profesor musel všetkých desať lodiarov nechať na schodoch v segedínskom múzeu a išiel do Pešti a vybavil, že im dali nejaké zariadenie, aby ich nikto v noci nezrazil a tak, lebo však tam je iná premávka ako ich loď. A na konci tá vikingská loď došla, ktosi z pražských kolegov mi hovoril, že ich stretol pri ústí Dunaja, a potom lietadlom tú loď odviezli nazad do Švédska, a tam je v ktoromsi múzeu.

Neviem, či viete, ale minulý rok bola veľmi podobná expedícia. Išlo o rekonštrukciu – repliku rímskej riečnej vojenskej rode (classis flavia panonica) a plavila sa po celom Dunaji cez Rakúsko, Slovensko, Maďarsko. Je to projekt kolegov z ústavu, ale tiež medzinárodný projekt, kde boli aj zo Slovenska – kolega Štefan Olšav sa toho zúčastnil, on je teraz už postdoktorant u Vás na ústave. Čiže až po toľkých rokoch sa opäť niečo podobné zopakovalo. Ešte som sa chcel spýtať na margo tej vikingskej expedície, či ste sa potom niekde aj dočítali o tom, a či ste mali spätnú väzbu?

Áno, áno – profesor mi poslal dvojdielnu knižku, čo

Obr. 20. Uprostred veľkej rodiny Lamiovej-Schmiedlovej/Jergušovej. Zdroj: rodinný archív

vydal, so zábermi aj zo Slovenska. Aj sme si s ním ešte posielali nejaké vianočné pozdravy, aj som kdesi vyčítala, že sa dožil deväťdesiatky, ale už som ho dávno nestopovala. Bojím sa, že už ho niet, lebo však ťažko by sa dožil stovky pri tom svojom spôsobe života. Bol to veľmi sympatický pán. Tvrdil nám, že krajina tam na juhu východného Slovenska mu strašne pripomína Mexiko. On práve prišiel z nejakej konferencie z Mexika, a že to je úplne to isté.

Epilóg oslávenkyne (v úplnom závere nášho dvojhodinového rozhovoru bez prestávky):

Tak človek za tých 88 rokov zažije niečo! Dáme sa síce nepatrí povedať vek, ale už čo? No však aj Zlaťa (Čilinská) sa netají svojou deväťdesiatkou. Včera mi práve volala. Takže sa má dobre – občas, keď sa nudí, tak mi zavolá. Ved' keď bude to stretnutie východoslovenských archeológov, že tu budú kolegovia toho roku aj v Košiciach, no tak snád' sa tam objavíme obe, keď budeme žiť. Ja mám teraz deväť pravnúčat a na ceste desiate, a mám tu fotku, kde sú traja a spolu majú päť rokov. (smiech)

Poznámky

(1) Michal Markuš (1912 – 2004) bol etnograf, múzejník, v rokoch 1946 - 1957 riaditeľ Východoslovenského múzea v Košiciach.

(2) Ján Pástor (1909 – 1981) bol archeológ, múzejník, v rokoch 1948 – 1978 pôsobil vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach.

(3) Limes Romanus.

(4) Rímsky vojenský tábor na ľavom brehu Dunaja pri Komárne. Prezentované archeologické nálezisko.

(5) Zborník Archeologického ústavu SAV venovaný výskumu východného Slovenska.

(6) Obec Zemplín v okrese Trebišov.

(7) Zemplín, obec s bohatou minulosťou. Košice 1991.

(8) Typická sivá, spravidla kolkovaná keramika z mladšej doby rímskej na východnom Slovensku, tzv. blažický typ.

(9) Porolissum – rímsky vojenský tábor a mesto v provincii Dácia. Jeho zvyšky sa nachádzajú pri

meste Zalau v Rumunsku.

(10) Záchranný archeologický výskum na stavbe automobilky Volvo v katastri obce Valaliky pri Košiciach.

(11) Jaroslav Vizdal (1926 – 1994) bol zakladateľ michalovského múzea a jeho prvý riaditeľ. Známy ako archeológ (preskúmal michalovskú rotundu, bol pri objavení oborínskej venuše atď.).

(12) Nálezisko bohatého kniežacieho hrobu z mladšej doby rímskej.

(13) Przeworská kultúra je archeologická kultúra doby železnej existujúcej od 2. storočia pred Kr. do začiatku 5. storočia po Kr. v dnešnom centrálnom a južnom Poľsku. Neskôr sa rozšírila na východné Slovensko a Podkarpatskú Rus. Je pomenovaná po poľskom meste Przeworsk.

(14) Tatiana Štefanovičová (1934 – 2021) bola slovenská archeologička, historička a pedagogička. Zameriavala sa na slovanskú a stredovekú archeológiu, najmä architektúru a najstaršie dejiny Bratislavy.

Poznámky

(15) Alfréd Piffl (1907 – 1972) bol český architekt. Do verejného povedomia vstúpil najmä ako záchranca Bratislavského hradu a mnohých iných známych slovenských pamiatok.

(16) Alexander Húščava (1906 – 1969) bol slovenský historik a archivár, priekopník pomocných vied historických na Slovensku, zakladateľ odboru archívnictva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

(17) Ladislav Snopko (1949) je slovenský archeológ a politik, bývalý minister kultúry a poslanec zastupiteľstva Bratislavského samosprávneho kraja.

(18) Ladislav Olexa (1951) je slovenský archeológ, vedúci archeologického výskumu v Nižnej Myšli, venuje sa dobe bronzovej na východnom Slovensku.

(19) Alexander Lami ml. je architekt, syn Márie Lamiovej a architekta Alexandra Lamiho.

(20) Szelmalomdomb – archeologická lokalita v obci Zemplín, na ktorej bolo odkryté žiarové pohrebisko so staršej doby rímskej.

(21) Dušan Čaplovič (1946 – 2025) bol bývalým poslancom Národnej rady Slovenskej republiky a ministrom školstva, pôvodne historik a archeológ v Košiciach vo VSM a neskôr v AÚ SAV.

(22) Zlata Čilinská (1932) je slovenská archeologička, historička (Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied). Venovala sa najmä slovansko-avarskej tematike.

(23) Poloha „Nad Begányiho mlynom“ – v rokoch 1952 – 1954 sa tu uskutočnil rozsiahly archeologický výskum pravekého sídliska v Barci (pri Košiciach). Zistené boli viaceré významné sídliskové horizonty a vrstvy, ktoré vznikli v rôznych obdobiach.

(24) Belo Polla (1917 – 2000) bol slovenský historik, archeológ, archivár, priekopník systematickej historickej archeológie na Slovensku.

(25) Cena Alžbety Güntherovej-Mayerovej je prestížna cena, ktorú kreoval a od roku 2008 udeľuje Pamiatkový úrad SR ako symbolické uznanie dlhoročného úsilia jednotlivcov pôsobiacich v oblasti ochrany pamiatkového fondu Slovenskej republiky,

ktorí sa mimoriadnym spôsobom zaslúžili o prezentáciu jeho hodnôt širšej verejnosti.

(26) Alexander Balega (1935 – 2017) bol pamiatkar, historik, prekladateľ, riaditeľ Pamiatkového ústavu – strediska v Košiciach (v rokoch 1992 – 2000).

(27) Výstava o praveku Zemplína z roku 1997.

(28) Jenakievo (Ukrajina) – priemyselné mesto, kde bol známy zajatecký pracovný tábor – gulag.

(29) Darina Bialeková (1934) je slovenská archeologička. Špecializuje sa na včasný stredovek s dôrazom na slovanskú problematiku.

(30) Dvorníky-Včeláre (v minulosti Dvorníky a Včeláre (Mihyska, Mech, maď. Udvarnok, Szádudvarnok a Méhész, spoločne Méhészudvarnok) – obec na Slovensku v okrese Košice-okolie a skúmaná archeologická lokalita.

(31) Ladislav Hájek (1909 – 1987) bol český archeológ, pôvodným povoláním úradník. Viedol výskumy najmä na južnej Morave a východnom Slovensku a špecializoval sa na výskum prelomu

eneolitu a staršej doby bronzovej.

(32) Eva Čujanová, rod. Jílková (1928 – 2009) bola česká archeologička. V rokoch 1952 – 1954 sa zúčastnila archeologickej expedície HUKO na východnom Slovensku, kde pracovala na výskume pilinského žiarového pohrebiska v Barci.

(33) František Prošek (1922 – 1958) bol český archeológ na AÚ AV ČR. Vykonával množstvo výskumov v Českom kráse (Koněpruské jeskyně) aj inde (Obříství, Tašovice). Pracoval aj na Slovensku (Barca, Gánovce). Na základe svojich výskumov ako prvý vymedzil sčeleť, na východnom Slovensku objavil starý aurignacien, študoval otázky českého magdalenien, pokúsil sa o rozčlenenie českého mezolitu.

(34) Ladislav Bánesz (1932 – 2000) bol slovenský archeológ, člen Archeologického ústavu v Nitre, ktorý sa zaoberal predovšetkým obdobím paleolitu.

(35) Významný stredoveký kláštor benediktínov (pri Košiciach). Archeologický výskum sa tu uskutočnil v rokoch 1971 – 1981 (publikovaný v monografii).

Poznámky

(36) Ondrej Richard Halaga (1918 – 2011) bol slovenský historik, archivár a vedec. Zaoberal sa stredovekými a ranonovovekými dejinami východného Slovenska, predovšetkým Košíc, v celoeurópskom kontexte.

(37) Vrch severne od Košíc, na ktorom sa rozkladajú zvyšky tzv. Košického hradu.

(38) Jakabov palác je neogotická budova – významná ikonická pamiatka z prelomu 19. – 20. storočia v Košiciach stojaca na rohu Mlynskej a Štefánikovej ulice, neďaleko niekdajšieho koryta Mlynského náhonu.

(39) František Markuš (1929 – 2009) viedol v rokoch 1960 – 1985 Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody so sídlom v Prešove.

(40) Vyššia dievčenská škola v Košiciach vznikla v roku 1891 na dnešnej Šrobárovej ulici. Reálne gymnázium (dominikánske, dievčenské) bolo aj na Zbrojničnej ulici v Košiciach.

(41) Angelinum – hovorový názov pre pôvodné

dievčenské (katolícke) lýceum sv. Uršule – Angelinum na dnešnej ulici Park Angelinum v Košiciach.

(42) Šrobárka – hovorový miestny názov pre známe Gymnázium na Šrobárovej ulici v Košiciach.

(43) Pavol Andreánszky (1924 – 1977) bol tréner basketbalu a športový funkcionár. Jeho hrob na Verejnom cintoríne v Košiciach je zaradený na zpis medzi významné chránené hroby mesta.

(44) Alžbeta Güntherová-Mayerová (1905 – 1973) bola historička umenia a pamiatkarka. Pracovala v pozícii správkyne niekdajších andrássyovských majetkov, kaštieľa Betliar a hradu Krásna Hôrka, v pozícii editorky dodnes kľúčového trojzväzkového Súpisu pamiatok na Slovensku, aj v pozícii pedagogičky, ktorá formulovala základy slovenskej umenovedy a stála pri zrode dôležitých verejných inštitúcií, napríklad VŠVÚ či Pamiatkového úradu SR.

(45) Mária Kotorová (1960) je slovenská archeologička. V rokoch 2002 – 2016 bola riaditeľkou Múzea v Hanušovciach nad Topľou, kde sa venovala osobitne experimentálnej archeológii.

Poznámky

(46) Elena Miroššayová (1948) je slovenská archeologička, dlhoročná samostatná vedecká pracovníčka Archeologického ústavu SAV Nitra, pracovisko Košice. Venuje sa prednostne dobe železnej na východnom Slovensku.

(47) Zoja Benkovská-Pivovarová (1934) je slovenská archeologička a historička. Venovala sa výskumu lužickej kultúry na Slovensku.

(48) Experimentálna rekonštrukcia riečnej vnútrozemskej výpravy (v roku 1985) replikou vikingskej lode na trase Švédsko – Stredo/východná Európa – Turecko (Istanbul). Výsledky boli publikované v prácach: Nylén, E.: Vikingaskepp mot Miklagård. Krampmacken i Österled. Stockholm 1987; Nylén, E.: De vikingatida seglen. Skepp och smide. Artiklar tillägnade P. Lundström. Stockholm 1987.

(49) Josef Poulík (1910 – 1998) bol významný a medzinárodne uznávaný archeológ obdobia Veľkej Moravy, zakladateľ a dlhoročný riaditeľ brnianskeho Archeologického ústavu ČSAV, čelný predstaviteľ

ČSAV, profesor archeológie na brnianskej filozofickej fakulte.

(50) Erik Nylén (1918 – 2017) bol švédsky archeológ, hlavný vedúci experimentálnej vikingskej lodnej výpravy (rekonštrukcie) po riečnom vnútrozemí Európy v roku 1985.

(51) Pavol Mačala (1958) je slovenský archeológ a politik. Pôsobil ako archeológ na košickej pobočke AÚ SAV a neskôr ako vedúci katedry histórie Katolíckej univerzity v Ružomberku.

POSLEDNÁ RIMANKA

Archeologička Mária Lamiová-Schmiedlová
Rozhovor k pocte 90. narodenín

Rozhovor nahratý dňa 21. 4. 2023 v Košiciach.

Autori otázok: M. Ďurčo, M. Pristáš, J. Gembický
Redakcia: T. Markušová (apríl 2025)
Grafické spracovanie: M. Neumann

Na vydanie pripravila so súhlasom autorov
Slovenská archeologická spoločnosť pri Slovenskej
akadémii vied.
1. vydanie

Košice 2025

Posledná košická Rimanka. Zdroj: Archív AÚ SAV Košice

Košice 2025